

Τα άτονα φωνήεντα στη Νέα Ελληνική των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά

Συμεών Τσολακίδης¹ & Παναγιώτης Παππάς²
¹Πανεπιστήμιο Πατρών, ²Simon Fraser University
tsolakidissimeon@gmail.com, papappas@sfu.ca

Abstract

We examine the pattern of unstressed middle vowel raising for 50 Greek immigrants who moved to Canada during the period 1945-1975, 38 of whom are speakers from northern Greece and 12 are from the Peloponnese. Using linear mixed effects analysis of 9011 tokens of all five vowels produced during semi-structured interviews, we show that raising occurs in both groups. However, only northern Greek speakers raise unstressed /e/ and /o/ to an extent that they are differentiated from their stressed counterparts. We also show that raised variants are not the same as the high vowels /i/ and /u/.

Keywords: vowel raising, Modern Greek dialects, Canada, immigrant varieties

1 Εισαγωγή

Η Κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ) ανήκει στις γλώσσες με 5 φωνηεντικές κατηγορίες, που τυπικά αναφέρονται ως /i, e, a, o, u/ και αυτό ισχύει και για τη συντριπτική πλειονότητα των νεοελληνικών (ΝΕ) διαλέκτων (Newton 1972). Οι τελευταίες διακρίνονται, μεταξύ άλλων, σε βόρειες (στο μεγαλύτερο τμήμα της ηπειρωτικής Ελλάδας, από τον Έβρο μέχρι και τις νότιες ακτές της Στερεάς Ελλάδας, στη Λευκάδα καθώς και σε νησιωτικές περιοχές του Αιγαίου) και νότιες (στην Πελοπόννησο, στο μεγαλύτερο τμήμα του Αιγαίου, τα Επτάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο). Ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διακρίνει τις δύο ομάδες είναι η ανύψωση των άτονων μεσαίων φωνηέντων (Trudgill 2003), π.χ.

- (1) (άτονο /e/ → [i])
ΚΝΕ /pe'ta/ ~ [pi'ta] 'πετά'
- (2) (άτονο /o/ → [u])
ΚΝΕ /po'ta/ ~ [pu'ta] 'ποτά'

Βέβαια, οι Kretschmer (1905) και Παπαδόπουλος (1926) παρατηρούν ότι ενίοτε τα άτονα ανυψωμένα μεσαία φωνήεντα πραγματώνονται ως «φθόγγοι διάμεσοι μεταξύ ε και ι, ο και ου» (Παπαδόπουλος 1926: 13). Επιπλέον, υπάρχουν και «ενδιάμεσα ιδιώματα», με ποικίλο βαθμό έκτασης, μεταξύ οποίων και κάποια νότια όπως στην Πελοπόννησο όπου η ανύψωση των άτονων μεσαίων φωνηέντων απαντά σε κάποιο βαθμό στη Δ. Αργολίδα, τη Δ. Κορινθία, τη Λακωνία, τη Μεσσηνία και την Αρκαδία (Παντελίδης 2001, Κωνσταντινίδου 2014). Βέβαια, τουλάχιστον, στην περιοχή της Πύλου η ανύψωση του /o/ δεν οδηγεί πάντοτε σε ένα /u/ αλλά σε «ένα “πολύ κλειστό” [o]» (Παντελίδης 2001: 482).

Η ανύψωση των άτονων μεσαίων φωνηέντων (σε συνδυασμό και με την απώλεια των άτονων υψηλών φωνηέντων) ήταν ένα στιγματισμένο διαλεκτικό χαρακτηριστικό ήδη από τον 19ο αι. Είναι χαρακτηριστικό ότι αποφεύγεται σε κείμενα τοπικών

«βόρειων» κοινών όπως αυτή στην Ήπειρο του Αλή Πασά (βλ. την *Αληπασιάδα* του Χατζή Σεχρέτη ή τα κείμενα από το Αρχείο του Αλή Πασά), ενώ αποφεύγεται και σε δημοτικά τραγούδια (Τζιτζιλής 2016).

Γενικότερα, οι μετακινήσεις πληθυσμών από τις επαρχιακές προς τις αστικές περιοχές και ο στιγματισμός χαρακτηριστικών που συνδέονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό με τις βόρειες διαλέκτους, οδήγησαν πολλούς από τους ομιλητές τους στο να υιοθετήσουν σταδιακά μια πιο ΚΝΕ προφορά (Pappas 2017). Ήδη στις αρχές του 20ου αι. ο Kretschmer (1905) παρατηρούσε ότι οι ομιλητές του στη Λέσβο και τη Σκύρο αρνούσαν ότι ανύψωναν το /e/, αν και το έκαναν κατά την εκφορά αυθόρμητου λόγου, ενώ, σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1941-1952), στη Σιάτιστα η ανύψωση παρατηρούταν μόνο σε διαλεκτικές λέξεις.

Τα παραπάνω συνδέονται με τη ραγδαία αστικοποίηση που έλαβε χώρα στην Ελλάδα ιδιαίτερα μετά από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή¹, με την αστική ΝΕ της Αθήνας να κυριαρχεί ιδιαίτερα μετά τον Β΄ΠΠ σχεδόν απόλυτα ως ΚΝΕ, εκτοπίζοντας τις επαρχιακές ποικιλίες, που στη μεγάλη τους πλειοψηφία στιγματίστηκαν αρνητικά (Τζιτζιλής 2016, Pappas 2017).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των γλωσσικών στάσεων κάποιων από τους ομιλητές μας απέναντι στη βόρεια προφορά είναι το παρακάτω απόσπασμα από τη συνέντευξη του ομιλητή 41, που μετανάστευσε το 1965 από την Αθήνα στο Έντμοντον:

- (3) Δεν ξέραν ελληνικά, κάτι καταγκούνισσες, κάτι . . . είχα μία . . . ήρθε μία στο γραφείο μια φορά, η κυρά Άννα: «*Κυρ Τάσο!*», «*Ναι, κυρά Άννα! Τι κάνετε; Καλά;*», «*Θέλω ένα εισιτήριο για τη γγοννούλαμ*». Λέω «*Τι λέει αυτή;*». «*Θέλω ένα εισιτήριο για τη γγοννούλαμ*», «*Τι λες κυρά Άννα; Τι εισιτήριο θες;*», «*Για τη γγοννούλαμ*». Είπες τίποτα;

Εδώ είναι σαφές ότι ο ομιλητής συνδέει το *γγοννούλα* (από το *εγγονούλα* με αφαίρεση του /ε/ και ανύψωση του άτονου /ο/ της προπαραλήγουσας) με Έλληνες μετανάστες από μη αστικές περιοχές χωρίς ιδιαίτερη τυπική εκπαίδευση, αφού χρησιμοποιεί το *καταγκούνισσες* προκειμένου να αναφερθεί απαξιωτικά σε επαρχιακούς πληθυσμούς που «δεν ξέρουν ελληνικά».

Όσον αφορά την εξωτερική μετανάστευση, είναι γνωστό ότι κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χώρες της Νότιας Ευρώπης όπως η Ελλάδα αποτέλεσαν τη βασική πηγή χαμηλόμισθου εργατικού δυναμικού για τις βιομηχανικά αναπτυσσόμενες ή ήδη αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι κατά το διάστημα 1955-1973 μετανάστευσαν στον Καναδά 80.200 Έλληνες, οι περισσότεροι από επαρχιακές ή ημιαστικές περιοχές (Γεωργογιάννης 1996).

Στην παρούσα εργασία θα παρουσιάσουμε και θα συζητήσουμε τα αποτελέσματα μιας ποικιλικής έρευνας (πβ. Labov 2006) για την ανύψωση των άτονων /e/ και /o/ στον λόγο ομιλητών ΒΔ³ καθώς και Πελοποννήσιων ομιλητών οι οποίοι μετανάστευσαν στον Καναδά κατά το διάστημα 1945-1975.

¹ Βλ. και τη σχετική συζήτηση στο Αναγνωστόπουλος (1924: 65-67).

² Τα ονόματα είναι πλασματικά για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ομιλητών.

³ Όπως έδειξε ο Θέμελης (2017), και το άτονο /a/ ανυψώνεται, κάτι που παρατηρήσαμε και στα δικά μας δεδομένα αλλά δεν θα συζητήσουμε το συγκεκριμένο ζήτημα εδώ, επειδή δεν σχετίζεται με τα στερεότυπα για τα ΝΕ βόρεια ιδιώματα.

2 Μεθοδολογία

Τα γλωσσικά μας δεδομένα προέρχονται από ένα υλικό προφορικού λόγου που συνίσταται σε 200 περίπου ώρες συνεντεύξεων οι οποίες συνελέγησαν κατά το 2017 και 2018 στο πλαίσιο του προγράμματος «Immigrec: Ιστορίες ελληνικής μετανάστευσης στον Καναδά» (<https://immigrec.com>), που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Στην παρούσα έρευνα λήφθηκαν υπόψη τα δεδομένα 50 ομιλητών από τη Θεσσαλία, τη Λέσβο, τη Μακεδονία, τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Η κατανομή τους με βάση το φύλο και τον τόπο καταγωγής φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Τόπος καταγωγής	# ομιλητών	Γυναίκες	Άντρες
Λέσβος	4	3	1
Μακεδονία	13	5	8
Θεσσαλία	11	3	8
Σ. Ελλάδα	10	5	5
Πελοπόννησος	12	6	6
σύνολο	50	22	28

Πίνακας 1 | Η κατανομή των ομιλητών με βάση τον τόπο καταγωγής και το φύλο τους

Όλες οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες με βάση τα ακόλουθα θέματα: βιογραφικές πληροφορίες, προσαρμογή στον Καναδά και επαγγελματική εξέλιξη, καθημερινές δραστηριότητες και χόμπι, ερωτήσεις για τη γλωσσική κατάσταση στην Ελλάδα και τον Καναδά.

Για κάθε συμμετέχοντα εξήχθησαν με τη χρήση του λογισμικού Praat (έκδ. 6.0.37) τουλάχιστον 10 πραγματώσεις για κάθε φωνήεν, σε τονισμένες και άτονες συλλαβές. Για τα μεσαία φωνήεντα εξήχθησαν 10 επιπλέον πραγματώσεις, με στόχο μια πιο λεπτομερειακή ανάλυση. Συνολικά εξήχθησαν 9.011 πραγματώσεις, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Φωνήεν (πεζά=άτονα, κεφαλαία=τονισμένα)	N	Μ.Ο. ανά ομιλητή
a	575	11,5
A	490	9,8
e	1.445	28,9
E	1.262	25,04
i	1.008	20,16
I	664	13,28
o	1.358	27,16
O	1.182	23,64
u	535	10,7
U	492	9,84
σύνολο	9.011	

Πίνακας 2 | Η κατανομή των πραγματώσεων ανά τύπο φωνήεντος

Στη συνέχεια, με τη χρήση του Praat εξήχθησαν αυτόματα οι τιμές των διαμορφωτών F1 και F2 και ακολούθησε η διαδικασία ομαλοποίησης με τη μέθοδο των Lobanov κ.ά. (2006). Οι Lengeris κ.ά. (2016) εξέτασαν την ανύψωση των άτονων φωνηέντων στη διάλεκτο της Κοζάνης, και διαπίστωσαν ότι η προτονική ή μετατονική θέση του φωνήεντος μπορεί να παίζει ρόλο, με την ανύψωση του /e/ να είναι πιθανότερη σε μετατονική θέση, ενώ το συγκεκριμένο περιβάλλον δεν φαίνεται να ευνοεί την ανύψωση του /o/. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Θεμελή (2017) τα μεσαία φωνήεντα ανυψώνονται συχνότερα σε μετατονική θέση παρά σε προτονική. Έτσι,

αυτές οι δύο γλωσσικές μεταβλητές (θέση στη λέξη, θέση του τόνου) συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα μελέτη, ενώ το φύλο, ο τόπος καταγωγής, το επίπεδο εκπαίδευσης και ο τόπος διαμονής στον Καναδά συμπεριλήφθηκαν ως δημογραφικές μεταβλητές.

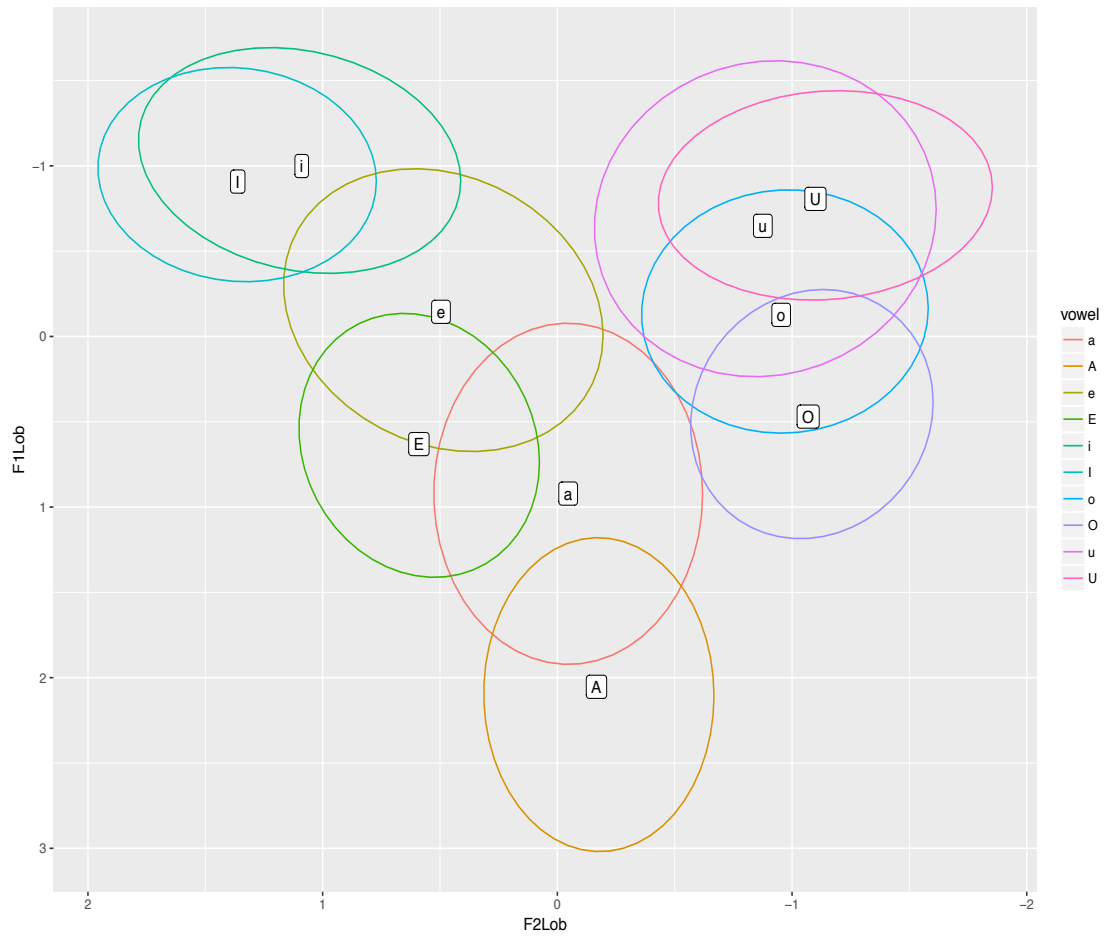
3 Αποτελέσματα

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι μη ομαλοποιημένες τιμές του F1 για όλα φωνήεντα σε σχέση με το φύλο του ομιλητή:

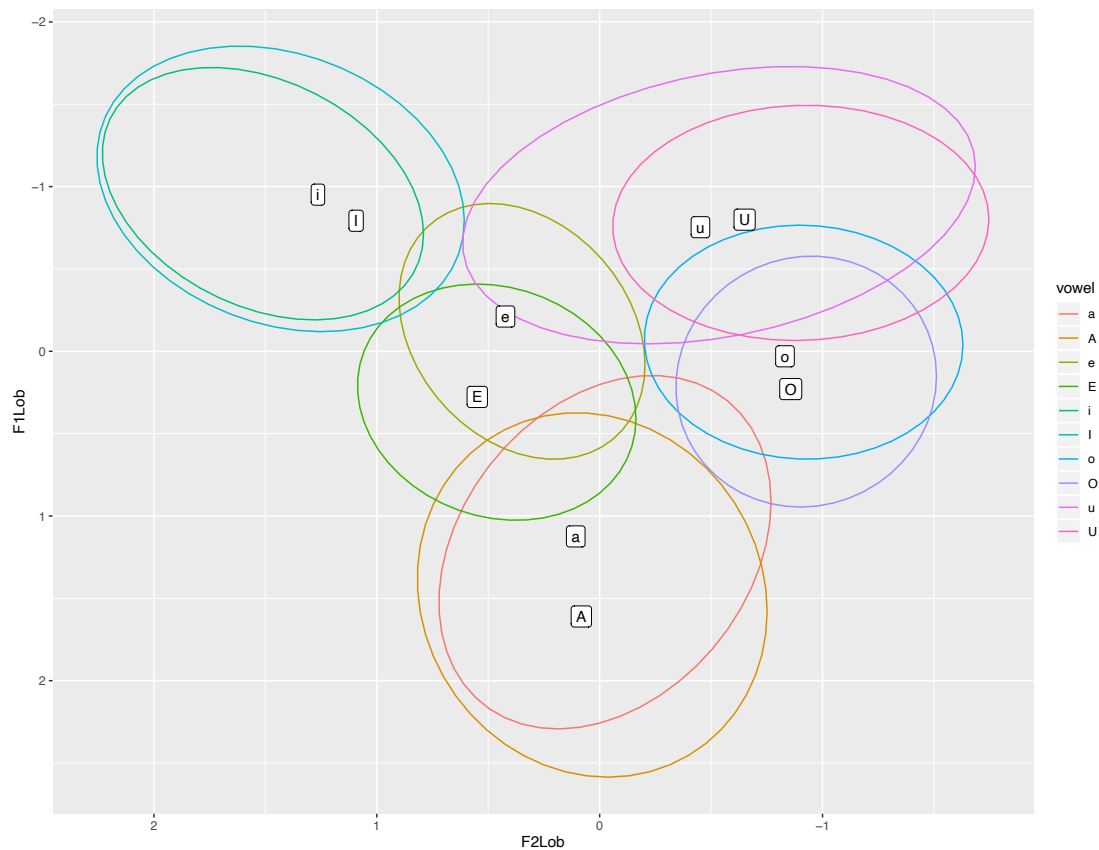
Φύλο/Φωνήεν	ΒΟ				ΠΟ			
	άτονα		τονισμένα		άτονα		τονισμένα	
Γυναίκες	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)
e	527.1	77	622.5	263	511.2	90	578	69
i	427.9	60	432.3	309	423.1	88	453.1	97
a	653.8	101	1698.9	229	787.1	102	1646.8	203
o	535.6	78	614.5	233	541	80	570.2	85
u	472.8	90	448.6	235	457.6	162	435.5	73
Άνδρες	άτονα		τονισμένα		άτονα		τονισμένα	
	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)	F1	SD(F1)
e	458.3	66	524.9	64	487.8	61	529.8	62
i	381.4	56	394.7	53	404.4	56	407.6	70
a	551.6	79	1419.2	172	648.3	78	1375.0	152
o	456.8	58	502.7	57	508.2	121	519.9	58
u	408.1	67	400	51	418.88	73	420.57	59

Πίνακας 3 | Μη ομαλοποιημένες τιμές του F1 ανά φύλο και ομάδα διαλέκτων (ΒΟ = ομιλητές βορείων ιδιωμάτων, ΠΟ = Πελοποννήσιοι ομιλητές)

Στον παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι και στους ΒΟ και στους ΠΟ τα άτονα φωνήεντα πραγματώνονται υψηλότερα από τα τονισμένα, με εξαίρεση το /u/. Όταν, όμως, συγκρινουμε τους φωνηεντικούς χωρους που προκύπτουν από τις ομαλοποιημένες τιμές, βλέπουμε (σχήματα 1 και 2) ότι μόνο για τους ΒΟ διαφαιίνεται σημαντική διαφορά μεταξύ των τονισμένων και ατονων πραγματώσεων των /e/ και /o/. Για τους ΠΟ σημαντική διαφορά παρατηρείται μόνο όσον αφορά το φωνήεν /e/.

Σχήμα 2 | Ο φωνηεντικός χώρος των ΒΟ με βάση τις ομαλοποιημένες τιμές των F1 και F2

Σχήμα 2 | Ο φωνηεντικός χώρος των ΠΟ με βάση τις ομαλοποιημένες τιμές των F1 και F2

Προκειμένου να ελέγξουμε αυτές τις πρώτες παρατηρήσεις, προχωρήσαμε σε μια ανάλυση με μοντέλα μικτών επιδράσεων (Johnson 2017), με το πακέτο Rbrul 3.1.1 (Skeleton Key 3.1.2). Έτσι, αρχικά ελέγξαμε την αλληλεπίδραση μεταξύ φωνήεντος και τονισμένης ή άτονης συλλαβής, με ένα μοντέλο μικτών επιδράσεων και με την εξής φόρμουλα (με σταθερές και τυχαίες επιδράσεις) για τους ΒΟ: F1 ~ Περιοχή καταγωγής + Πόλη + Εκπαίδευση + Φύλο + Φωνήεν + Τρόπος άρθρωσης επόμενου φθόγγου + Τρόπος άρθρωσης προηγούμενου φθόγγου + Τόπος άρθρωσης επόμενου φθόγγου + Τόπος άρθρωσης προηγούμενου φθόγγου + Τόνος + Ηχηρότητα επόμενου φθόγγου + Ηχηρότητα προηγούμενου φθόγγου + Περιοχή καταγωγής:Φύλο + Φωνήεν:Τόνος + (Φωνήεν | Ομιλητής) + (1 | Λέξη). Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ανάλυσης για τους ΒΟ φαίνονται στον πίνακα 4:

F1	df	AIC.if.dropped	p.value
Φωνήεν:Τόνος	4	+535.2	< 0.000
Τρόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+83.91	< 0.000
Τρόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	+29.3	< 0.000
Τόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+17.75	< 0.000
Εκπαίδευση	2	+2.48	0.0392
Πόλη	6	-1.45	0.103
Ηχηρ.επόμε.φθ.	1	-0.67	0.249
Τόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	-3.11	0.409
Ηχηρ.πρ.φθ.	1	-1.76	0.621
Περ.κατ.:Φύλλο	3	-5.33	0.88

Πίνακας 4 | Αποτελέσματα της ανάλυσης με LMM για την τιμή F1 (Lobanov) για τα φωνήεντα /a, e, i, o, u/ στους ΒΟ

Στην περίπτωση των ΠΟ εφαρμόστηκε μια ελαφρώς διαφορετική φόρμουλα: F1 ~ Εκπαίδευση + Φύλο + Φωνήεν + Τρόπος άρθρωσης επόμενου φθόγγου + Τρόπος άρθρωσης προηγούμενου φθόγγου + Τόπος άρθρωσης επόμενου φθόγγου + Τόπος άρθρωσης προηγούμενου φθόγγου + Τόνος + Ηχηρότητα επόμενου φθόγγου + Ηχηρότητα προηγούμενου φθόγγου + Φύλο:Τόνος + Φωνήεν:Τόνος + (1 | Ομιλητής) + (1 | Λέξη)⁴. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ανάλυσης για τους ΠΟ φαίνονται στον πίνακα 5:

F1	df	AIC.if.dropped	p.value
Φωνήεν:Τόνος	4	+21.53	< 0.000
Τόνος:Φύλο	1	+0.42	0.12
Τόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	-0.48	0.138
Ηχηρ.πρ.φθ.	1	-0.21	0.181
Τρόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	-1.43	0.206
Τρόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	-2.19	0.283
Ηχηρ.επόμε.φθ.	1	-1.53	0.493
Τόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	2	-3.49	0.774
Εκπαίδευση	2	-3.9	0.952

Πίνακας 5 | Αποτελέσματα της ανάλυσης με LMM για το F1 για τα φωνήεντα /a, e, i, o, u/ στους ΠΟ

Όπως φαίνεται στους παραπάνω πίνακες η αλληλεπίδραση μεταξύ τύπου φωνήεντος και τόνου συλλαβής είναι στατιστικά σημαντική (αν και στην περίπτωση των ΠΟ κατά πολύ χαμηλότερη). Έτσι, προχωρήσαμε σε ξεχωριστές αναλύσεις για κάθε ζεύγος τονισμένων και άτονων φωνηέντων.

3.1 Η επίδραση του τόνου της συλλαβής στην ανύψωση των μη υψηλών φωνηέντων

Στον πίνακα 6 παρουσιάζονται συγκριτικά τα αποτελέσματα για το /e/ και τον διαμορφωτή F1 στους ΒΟ και ΠΟ:

F1	ΒΟ			ΠΟ		
	df	AIC.if.dropped	p.value	df	AIC.if.dropped	p.value
Τόνος	1	+92.4	< 0.000	1	+80.44	< 0.000
Τρόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	+16.57	< 0.000	2	-5.79	0.975
Τρόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+15.37	< 0.000	3	+2	0.0461
Τόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+15.22	< 0.000	3	+2.19	0.0423
Τόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	+4.14	0.0174	2	-3.9	0.952
Εκπαίδευση	2	-1.41	0.274	2	-2.8	0.547
Ηχηρ.επόμε.φθ.	1	-1.36	0.424	1	-0.33	0.196
Περ.κατ.:Φύλλο	3	-4.76	0.743	1	-1.31	0.405
Ηχηρ.πρ.φθ.	1	-1.96	0.835	1	-1.18	0.365

Πίνακας 6 | Αποτελέσματα της ανάλυσης με LMM για το F1 για το φωνήεν /e/

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο τόνος αποτελεί τον παράγοντα με τη σημαντικότερη επίδραση επί του F1 και η επίδραση είναι εξίσου μεγάλη και για τις δύο ομάδες ομιλητών.

⁴ Η διαφορετική φόρμουλα στην περίπτωση των ΠΟ εφαρμόστηκε επειδή, όταν «τρέξαμε» το μοντέλο το μοντέλο των Πελοποννησιων με (Φωνήεν | Ομιλητή) + (1 | Λέξη) δεν υπήρχε σύγκλιση λόγω του ότι είχαμε 1653 τεμάχια στους ΠΟ αντί για τα 7358 των ΒΟ.

Στον πίνακα 7 παρουσιάζονται συγκριτικά τα αποτελέσματα για το /o/ και τον διαμορφωτή F1 στους ΒΟ και ΠΟ. Για τους ΒΟ ο τόνος αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα και σε βαθμό εφάμιλλο με την περίπτωση του /e/. Για τους ΠΟ, όμως, βλέπουμε ότι, αν και αποτελεί σημαντικό παράγοντα, η επιρροή του είναι ελάχιστη (+4.24). Επίσης πρέπει να επισημάνουμε ότι στην περίπτωση του /o/ για τους ΒΟ, υπάρχει αλληλεπίδραση ανάμεσα στο φύλο και τον τόπο καταγωγής (+11.92), καθώς το άτομο /o/ των γυναικών είναι λιγότερο ανυψωμένο από αυτό των αντρών, κάτι που οφείλεται στο ότι οι συμμετέχουσες με θεσσαλική καταγωγή ανυψώνουν το /o/ πολύ λιγότερο απ' ό,τι οι θεσσαλικής καταγωγής συμμετέχοντες

F1	ΒΟ			ΠΟ		
	df	AIC.if.dropped	p.value	df	AIC.if.dropped	p.value
Τόνος	1	+75.2	< 0.000	1	+75.2	0.0125
Τρόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	-2.85	0.369	3	-2.85	0.682
Τρόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+20.87	< 0.000	3	+20.87	0.253
Τόπ.άρθρ.πρ.φθ.	3	+6.71	< 0.000	3	+6.71	0.627
Τόπ.άρθρ.επόμε.φθ.	3	-2.83	0.366	3	-2.83	0.952
Εκπαίδευση	2	-1.15	0.24	2	-1.15	0.786
Ηχηρ.επόμε.φθ.	1	-0.64	0.243	1	-0.64	0.545
Περ.κατ.:Φύλλο	3	+11.92	< 0.000	3	+11.92	0.628
Ηχηρ.πρ.φθ.	1	-1.93	0.784	1	-1.93	0.459

Πίνακας 7 | Αποτελέσματα της ανάλυσης με LMM για το F1 για το φωνήεν /o/

3.2 Η ανύψωση των άτονων /e/ και /o/ ανά ομιλητή

Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε ότι τόσο οι ΠΟ όσο και ΒΟ φαίνεται να ανυψώνουν τα άτονα φωνήεντα. Ωστόσο, δεδομένου ότι με τα μοντέλα που εφαρμόσαμε υπολογίστηκε ο μέσος όρος του F1 για όλους τους ομιλητές κάθε ομάδας, δεν ήταν δυνατό να ξεκαθαρίσουμε αν τα άτονα μεσαία φωνήεντα ανυψώνονται από κάθε ΠΟ και ΒΟ και όχι μόνο από κάποιους ομιλητές. Προκειμένου για κάτι τέτοιο, εξετάσαμε για καθέναν από τους ομιλητές αν διαφοροποιεί ως προς το F1 τα άτονα και τονισμένα μεσαία φωνήεντα, αξιοποιώντας τη μέθοδο Pillai (Hall-Lew, 2010), που βασίζεται σε μια μετρική μεταβλητή (που κυμαίνεται μεταξύ 0 και 1) της MANOVA με τους διαμορφωτές F1 και F2 να αποτελούν τις συμμεταβλητές. Τιμές Pillai για τις οποίες η πιθανότητα να είναι μεγαλύτερες από την τιμή F (Pillai $pr > F$) είναι μικρότερη του 0.05 υποδεικνύουν έλλειψη επαλληλίας. Στην περίπτωση των ΠΟ (πίνακας 8) υπάρχει ένας ομιλητής (ICGL186) που εμφανίζει διαφορά μεταξύ τονισμένων και άτονων /e/ και τονισμένων και άτονων /o/, ένας ομιλητής (ICGL49) που εμφανίζει διαφορά μεταξύ των δύο /e/, και ένας ομιλητής (ICGL275) που εμφανίζει διαφορά μεταξύ των δύο /o/. Αυτό σημαίνει ότι το μοτίβο ανύψωσης που είδαμε στο σχήμα 2 παρατηρείται στη συμπεριφορά μόνο λίγων ΠΟ και, συνεπώς, δεν αποτελεί ένα γενικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης ομάδας ομιλητών.

Ομιλητής	/e/ vs. /E/ Pillai Pr > F	/o/ vs. /O/ Pillai Pr > F	Ομιλητής	/e/ vs. /E/ Pillai Pr > F	/o/ vs. /O/ Pillai Pr > F
ICGL153	0.39078	0.29665	ICGL30	0.49950	0.01341
ICGL186	0.0007317	0.007992	ICGL347	0.55284	0.5283
ICGL26	0.2654	0.3229	ICGL35	0.06915	0.3962
ICGL275	0.53972	0.007813	ICGL38	0.5931	0.15888
ICGL28	0.3457	0.14467	ICGL49	0.02238	0.3514
ICGL292	0.08129	0.4915	ICGL81	0.1780	0.44227

Πίνακας 8 | Αποτελέσματα της εξέτασης επαλληλίας μεταξύ άτονων και τονισμένων μεσαίων φωνηέντων στους ΠΟ

Αντίθετα, στην περίπτωση των ΒΟ τα αποτελέσματα για τα τονισμένα και άτονα /e/ έδειξαν ότι με εξαίρεση έναν ομιλητή η διαφορά μεταξύ του τονισμένου και του άτονου /e/ είναι σημαντική:

Ομιλητής	/e/ vs. /E/ Pillai Pr > F	Ομιλητής	/e/ vs. /E/ Pillai Pr > F	Ομιλητής	/e/ vs. /E/ Pillai Pr > F
ICGL003	< 0.000	ICGL403	< 0.000	ICGL113	< 0.000
ICGL076	< 0.000	ICGL417	0.0015774	ICGL006	< 0.000
ICGL151	< 0.000	ICGL426	< 0.000	ICGL118	< 0.000
ICGL268	0.0019635	ICGL429	0.0033848	ICGL019	< 0.000
ICGL337	< 0.000	ICGL010	< 0.000	ICGL042	0.3573
ICGL350	< 0.000	ICGL013	< 0.000	ICGL047	< 0.000
ICGL352	< 0.000	ICGL004	< 0.000	ICGL160	0.002337
ICGL355	0.01984	ICGL023	< 0.000	ICGL114	< 0.000
ICGL376	< 0.000	ICGL024	< 0.000	ICGL007	< 0.000
ICGL378	< 0.000	ICGL002	< 0.000	ICGL001	< 0.000
ICGL395	< 0.000	ICGL008	< 0.000	ICGL018	< 0.000
ICGL396	0.01843	ICGL025	< 0.000	ICGL009	0.001541
ICGL397	< 0.000	ICGL060	< 0.000		

Πίνακας 9 | Αποτελέσματα της εξέτασης επαλληλίας μεταξύ άτονων και τονισμένων /e/ στους ΒΟ

Όσον αφορά τα τονισμένα και άτονα /o/ στους ΒΟ τα αποτελέσματα δεν ήταν ομοιόμορφα, καθώς για 8 ομιλητές η διαφορά μεταξύ των δύο /o/ δεν είναι σημαντική:

Ομιλητής	/o/ vs. /O/ Pillai Pr > F	Ομιλητής	/o/ vs. /O/ Pillai Pr > F	Ομιλητής	/o/ vs. /O/ Pillai Pr > F
ICGL003	0.013	ICGL403	< 0.000	ICGL113	< 0.000
ICGL076	< 0.000	ICGL417	< 0.000	ICGL006	0.07
ICGL151	< 0.000	ICGL426	0.083	ICGL118	0.002
ICGL268	0.24	ICGL429	< 0.000	ICGL019	< 0.000
ICGL337	< 0.000	ICGL010	< 0.000	ICGL042	0.1
ICGL350	< 0.000	ICGL013	< 0.000	ICGL047	< 0.000
ICGL352	< 0.000	ICGL004	< 0.000	ICGL160	0.12
ICGL355	0.009	ICGL023	< 0.000	ICGL114	< 0.000
ICGL376	0.014	ICGL024	< 0.000	ICGL007	< 0.000
ICGL378	< 0.000	ICGL002	0.24	ICGL001	< 0.000
ICGL395	< 0.000	ICGL008	0.11	ICGL018	< 0.000
ICGL396	0.33	ICGL025	< 0.000	ICGL009	< 0.000
ICGL397	< 0.000	ICGL060	< 0.000		

Πίνακας 10 | Αποτελέσματα της εξέτασης επαλληλίας μεταξύ άτονων και τονισμένων /o/ στους ΒΟ

Συνολικά, τα δεδομένα μας έδειξαν ότι η ανύψωση των μεσαίων άτονων φωνηέντων είναι γενικά ο κανόνας στην περίπτωση των ΒΟ, κάτι που δεν ισχύει στην περίπτωση των ΠΟ.

Το επόμενο ζήτημα είναι αν η ανύψωση των άτονων /e/ και /o/ οδηγεί σε μια προφορά τους που είναι όμοια με αυτή των άτονων /i/ και /u/ αντίστοιχα. Η σύγκριση με τη μέθοδο Pillai έδειξε ότι σε όλους τους ΒΟ τα άτονα /e/ και /i/ διαφέρουν μεταξύ τους, ενώ στην περίπτωση των /o/ και /u/ αυτό συμβαίνει με 19 ομιλητές. Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ΒΟ ανυψώνουν το άτονο /e/ αλλά όχι στο επίπεδο του άτονου /i/, ενώ στην περίπτωση του /o/ τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα, καθώς εδώ οι ΒΟ ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: α) 8 ομιλητές με επαλληλία μεταξύ άτονου και τονισμένου /o/, β) 11 ομιλητές με επαλληλία μεταξύ των άτονων /u/ και /o/, και γ) 19 ομιλητές με το άτονο /o/ να ανυψώνεται αλλά να μην ταυτίζεται με το άτονο /u/. Δεν προχωρήσαμε σε μια παρόμοια εξέταση για τους ΠΟ, επειδή συνολικά φάνηκε ότι δεν ανυψώνουν τα άτονα μεσαία φωνήεντα σε βαθμό σημαντικό σε σχέση με τα αντίστοιχα τονισμένα.

4 Συμπερασματικά

Τα δεδομένα που παρουσιάσαμε στην προηγούμενη ενότητα συνάδουν με τις παρατηρήσεις διαφόρων ερευνητών με δεδομένα από συμμετέχοντες που κατοικούν στην Ελλάδα, ότι και οι ΒΟ και οι ΠΟ τείνουν να ανυψώνουν τα άτονα μεσαία φωνήεντα (βλ., ενδεικτικά, Χατζιδάκις 1905· Kretschmer 1905· Loukina 2008· Θεμελής 2017· Παντελίδης 2001· Κωνσταντινίδου 2014). Βέβαια, στην περίπτωση των ΠΟ αυτή η συμπεριφορά έχει να κάνει κυρίως με το /e/, και ακόμα και σε αυτή την περίπτωση χαρακτηρίζει μόνο λίγους ομιλητές και όχι ολόκληρη τη συγκεκριμένη ομάδα. Επιπλέον, τα αποτελέσματά μας συμφωνούν με εκείνες τις μελέτες όπου επισημαίνεται ότι δεν παρατηρείται πλήρης επαλληλία μεταξύ των άτονων /o/ και /u/, και των άτονων /e/ και /i/ (Kretschmer 1905, Παπαδόπουλος 1926, Παντελίδης 2001, Kainada & Baltazani 2014, Lengeris, Kainada & Baltazani 2016, Θεμελής 2017, Παντελίδης 2001).

Από την άλλη πλευρά, τα δεδομένα μας ουσιαστικά δεν συνάδουν με την παρατήρηση των Kainada & Baltazani (2016) ότι οι ΒΟ ομιλήτριες τείνουν να μην ανυψώνουν τα άτονα μεσαία φωνήεντα τόσο όσο οι άντρες, ενώ το εύρημά μας ότι στην περίπτωση του /o/ οι Θεσσαλές ομιλήτριες διαφοροποιούνται σε σημαντικό βαθμό από τους άρρενες ομιλητές όσον αφορά τη μικρότερη ανύψωση του συγκεκριμένου φωνήεντος σε άτονη θέση, συνάδει γενικά με την παρατήρηση του Θεμελή (2017) ότι το γένος επηρεάζει σημαντικά τις τιμές του διαμορφωτή F1 αλλά μόνο σε συνδυασμό με τον τόπο καταγωγής. Πέρα όμως από αυτή τη διαφοροποίηση μεταξύ των Θεσσαλών ανδρών και γυναικών συμμετεχόντων, θεωρούμε πως το γεγονός ότι γενικά το φύλο δεν αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα επίδρασης στο κατά πόσο ανυψώνουν τα μεσαία φωνήεντα οι ομιλητές μας, αποτελεί μια ένδειξη ότι ο στιγματισμός του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού στην Ελλάδα έχει μεταφερθεί και στον Καναδά, με αποτέλεσμα οι άρρενες συμμετέχοντες να μην εμφανίζουν μια προφορά πιο βορειοελλαδική, πιο διαλεκτική σε σχέση με αυτή των γυναικών. Στα επόμενα στάδια της έρευνάς μας σχεδιάζουμε να προβούμε σε μια με μεγαλύτερο εύρος δεδομένων σύγκριση των τιμών του διαμορφωτή F1 με συμμετέχοντες μετανάστες τόσο από τη Βόρεια όσο και από τη Νότια Ελλάδα, έτσι ώστε να καταλήξουμε στο κατά πόσο οι ΒΟ άρρενες ομιλητές μας περιορίζουν την ανύψωση των μεσαίων φωνηέντων, υιοθετώντας μια προφορά που βρίσκεται πιο κοντά στην

ΚΝΕ των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά, ή οι ΒΟ γυναίκες ομιλήτριες είναι αυτές που διατηρούν την ανύψωση σε βαθμό τέτοιο που τελικά να μη διαφέρουν από τους άρρενες συμμετέχοντες.

Σε κάθε περίπτωση, οι ΒΟ συμμετέχοντες φαίνεται να έχουν «μεταφέρει» και διατηρήσει σε κάποιο βαθμό τη βορειοελλαδική προφορά στη νέα τους πατρίδα. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι αυτό έγινε, ενώ στον Καναδά ζούσαν σε ένα περιβάλλον όπου συναναστρέφονταν σε προσωπικό, φιλικό ή επαγγελματικό επίπεδο με μια πληθώρα ομιλητών νοτίων ΝΕ διαλέκτων, και ιδιαίτερα με μετανάστες από την Πελοπόννησο. Για τους τελευταίους θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως τα δεδομένα μας δείχνουν ότι έχουν «μεταφέρει» στον Καναδά μια γλωσσική ποικιλία όπου η ανύψωση των φωνηέντων να μην ήταν ήδη σε σημαντική υποχώρηση αλλά εξακολουθούσε να υφίσταται ακόμη.

Συνολικά, και για τις δύο ομάδες συμμετεχόντων βλέπουμε ότι σε κάποιο βαθμό έχουν διατηρήσει στον Καναδά στοιχεία της διαλεκτικής προφοράς τους στον ελλαδικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η μη πλήρης προσαρμογή τους σε αυτό που θα θεωρούταν η «σωστή» (πρότυπη) προφορά στην Ελλάδα και τον Καναδά είχε να κάνει με το γεγονός πως κάτι τέτοιο δεν ήταν απολύτως απαραίτητο για έναν επιτυχημένο οικογενειακό, κοινοτικό και επαγγελματικό βίο, με την έννοια ότι φτάναν και εντάσσονταν σε ένα περιβάλλον όπου γενικότερα η χρήση της των «σωστών» Ελληνικών δεν ήταν απαραίτητη για να βρουν μια καλή, επικερδή εργασία ή για να έχουν μια τουλάχιστον αξιοπρεπή διαβίωση.

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Γεώργιος. 1924. *“Περί του ρήματος εν τη Ηπειρώ ομιλουμένη”*. Αθηνά 36: 61-98.
- Γεωργογιάννης, Παντελής. 1996. “Μεταναστευτικά κινήματα από την Ελλάδα στο εξωτερικό”. *Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (ΠΤΔΕ)* 9: 18-29.
- Hall-Lew, Lauren. 2010. “Improved representation of variance in measures of vowel merger”. *The Journal of Acoustical Society of America* 127.
- Θεμελής, Ιωάννης. 2017. *Η πραγμάτωση των φωνηέντων σε τοπικές ελληνικές διαλέκτους*. Διδ. διατρ. στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Kainada, Evia, and Mary Baltazani 2014. “The vocalic system of the dialect of Ipiros”. Στο Γεώργιος Γκότζογλου κ.ά. (επιμ.), *11th ICGL. Selected papers*, 591-602. Rhodes: University of Aegean.
- Kretschmer, Paul. 1905. *Der heutige lesbische Dialekt*. Wien: KAW.
- Κωνσταντινίδου, Μαγδαληνή. 2014. “Στοιχεία για το ιδίωμα της επαρχίας Άργους”. Στο *11th ICGL*. Στο Γεώργιος Γκότζογλου κ.ά. (επιμ.), *11th ICGL. Selected papers*, 480-486. Rhodes: University of Aegean.
- Labov, William. 2006. *The social stratification of New York English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lengeris, Angelos, Kainada, Evia, and Nina Topintzi. 2016. “Vowel raising, deletion and diphthongization in Kozani Greek”. Στο Αγγελική Ράλλη, Νικόλαος Κουτσούκος, και Σταύρος Μπόμπολας (επιμ.), *Proceedings of the MGDLT6*, 93-101. Patras: University of Patras.
- Lobanov, Boris κ.ά. 2006. “Language- and speaker specific implementation of intonation contours in multilingual TTS synthesis”. Στο *Speech Prosody*:

- Proceedings of the 3rd International Conference, vol. 2, 553-556.* Dresden: TUDpress.
- Loukina, Anastassia. 2008. *Regional phonetic variation in Modern Greek.* PhD diss. University of Oxford.
- Newton, Brian. 1972. *The generative interpretation of dialect.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Παντελίδης, Νικόλαος. 2001. “Φωνητικές παρατηρήσεις σε ένα μεσσηνιακό ιδίωμα”. Στα *Πρακτικά του 4ου ΔΣΕΓ*, 480-486. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1926. *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής γλώσσας.* Αθήνα: Σακελλάριος.
- Pappas, Panagiotis. 2017. “Vowel raising and vowel deletion as sociolinguistic variables in Northern Greek”. Στο *Isabelle Buchstaller, και Beat Siebenhaar (επιμ.), Language Variation - European Perspectives VI*, 113-124. Amsterdam: Benjamins.
- Τζίτζιλης, Χρήστος. 2016. “Η διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής Ι”. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 425-449.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός. 1941-1952. “Το σιατιστινό ιδίωμα”. *Μακεδονικά* 2: 266-298.
- Trudgill, Peter. 2003. “Modern Greek dialects”. *JGL* 4: 45-64.
- Χατζιδάκις, Γεώργιος. 1905. *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά. Τόμος Α’.* Αθήνα: Σακελλάριος.